

Соціалізація на рівні мікросистем

Перші соціальні групи, які опановує дитина в дошкільному дитинстві, формують у неї уявлення про світ. Самостійність як здатність проявляється в розумінні себе і своїх почуттів, мисленні, поведінці, прийнятті рішень. Саме ці здатності і закладаються на етапі соціалізації дитини в перших соціальних мікросистемах, що функціонують передусім як охоронні для дитини.

Галина БЕВЗ,
д. псих. наук,
професор, науковий
співробітник
лабораторії
психології
спілкування
Інституту
соціальної та
політичної
психології НАПН
України, м. Київ

Мікросистеми починаються зі створення дуального зв'язку «мама—дитина», потім розширюються до включення третього, найчастіше — батька, а потім — до малих соціальних груп — сім'я і родина, і, нарешті, до перших незалежних соціальних інститутів, одним із яких є дитячий садок.

Цей процес екологічного вхождення дитини в суспільство й соціум добре ілюструє модель екологічних систем Урі Бронфенбреннера. Схема рівнів навколишнього середовища дитини (інфографіка 1 на с. 22) складена на основі моделі екологічних систем Урі Бронфенбреннера (1979, 1985). Вона ілюструє взаємодію всіх чинників соціалізації дитини.

Ранній вік дитини — це період опанування свого тіла (його відчуттів, потреб у розвитку та способів інформування про потреби задля їх задоволення) управління ним через перше навчання координації рухів (око — предмет — рука) і повного опануванням власного тіла, зокрема прямоходіння.

Тіло маленької дитини транслює численні принади для дорослих. Усмішка, гуління, «пухленька» структура тіла з м'якими переходами, що створюють враження, ніби певні частини тіла розмежовуються м'яко перетягнутою ниточкою; миле дитяче обличчя з особливим типом симетрії, яка уподібнює малюків одне до одного настільки, що інколи не можна їх розрізнити.

Це створює ситуацію, коли дорослі захоплюються дитиною, прагнуть дбати про неї та плекати її. У культурі кожного суспільства закладені форми спілкування (тілесного, вербального, емоційного, соціального тощо) з немовлятами, що передаються в спадок у кожній родині. Це — забавлянки, примовки для дітей раннього й дошкільного віку, що й нині підтримують сімейну культуру сучасних родин (додаток на с. 30—32).

Згодом тіло дитини змінюється: воно набирає нових форм відповідно до середовища зростання, яке задають її батьки, родичі та близьке оточення. Тут стає важливим, як дитині виставляють «межі» і наскільки вони є непереборними для дитини.

Дитина постійно здійснюватиме спроби порушити ці межі на кожному етапі свого розвитку і навіть у дорослому віці. Ці прагнення слід вітати й заохочувати в ранньому віці — тоді й доросла людина не стане руйнувати світ, де сама живе, а буде своє прагнення до подолання меж застосовувати для конструювання бажаного з турботою про інших.

Кордони, що їх визначають батьки, мають бути такими, щоб вони утримували дитину в межах безпеки. Водночас вони мають давати дитині простір, щоб експериментувати із середовищем і випробовувати свої сили, тобто давати доступ до того, що наявне і відповідне віку дитини, але ще незвідане для неї і не опановане. Поступливість батьків у спробах дитини розширити свої межі слід розглядати як позитивний

крок, якщо така поступливість дорослих досягається в діалозі і взаємній згоді. Якщо дитина обманом чи маніпуляцією досягає бажаного розширення своєї свободи, то ймовірність закріплення маніпулятивної поведінки буде високою, як і ризики подальших необдуманих і небезпечних учинків.

Важливим доповненням до поняття «межі» є поняття «виховання». Бути вихованим означає поводитися з повагою до себе та інших, до всіх, хто тебе оточує: знайомих і незнайомих, випадкових і тих, хто постійно поруч і кого ми добре знаємо — батьків, родичів, друзів.

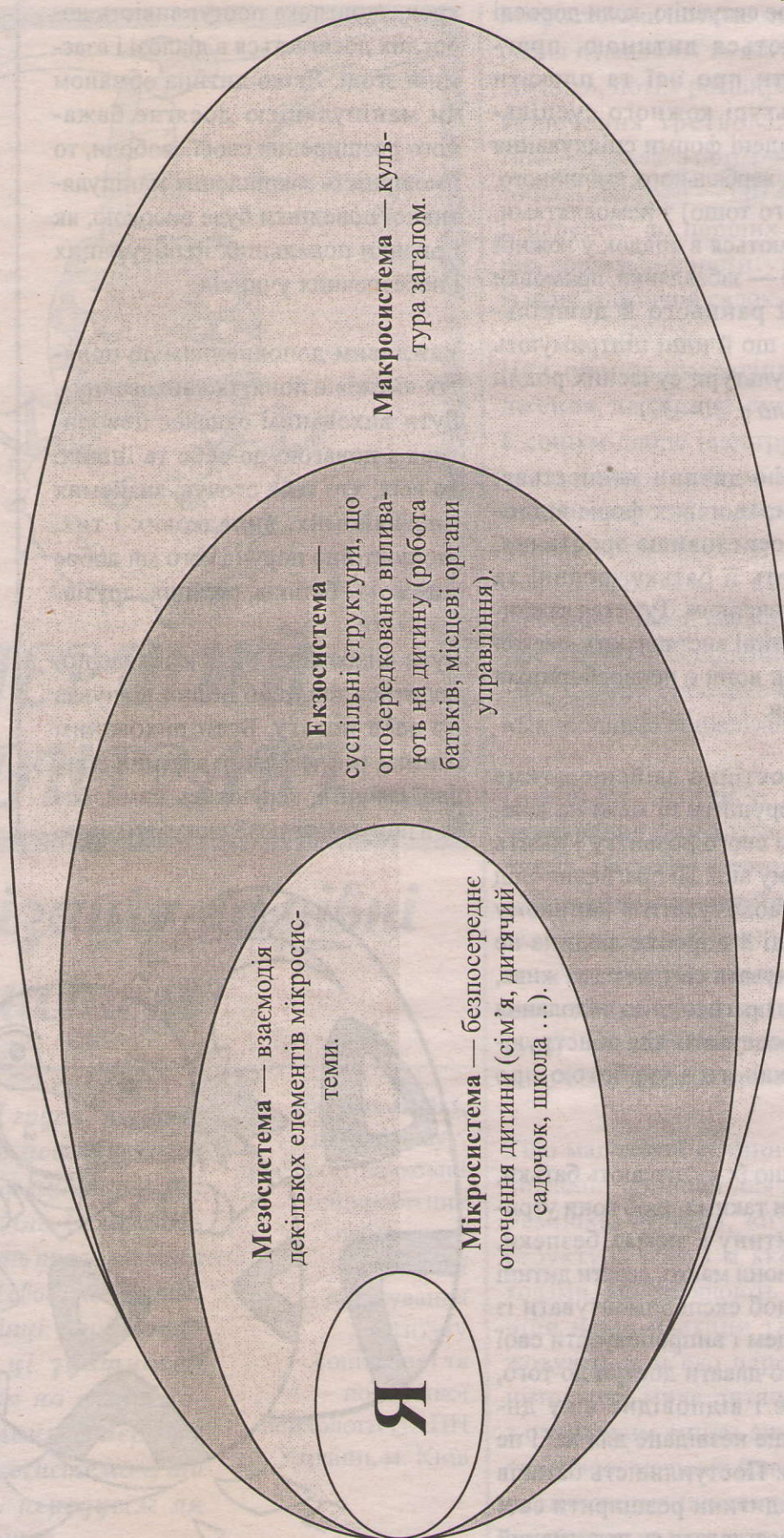
Бути вихованим — це означає поводитися так, щоб інший відчував до себе повагу. Бути вихованим означає рефлексувати власний стан, свої емоції і, керуючись ними, без їх ігнорування розбудовувати свою

Ранній вік дитини - це період опанування свого тіла (його відчуттів, потреб у розвитку та способів інформування про потреби задля їх задоволення) управління ним через перше навчання координації рухів (око - предмет - рука)

Процес соціалізації людини за моделлю екологічних систем Урі Бронфенбрєннера

поведінку, розуміти її і нести відповідальність.

Тож проміжним етапом між зафіксованими емоціями і поведінкою мають стати думки, роздуми та рішення. Механізм швидкого переходу від емоції до дії ймовірніше призведе до деструкції, а залучення до цього процесу мислення формуватиме основу для самостійності. Тож дошкільний вік — це вправління в залученні мислення до процесу (*інфографіка 2 на с. 24*).

Чи має дитина дошкільного віку в повній силі володіти й користуватися цим механізмом? Звичайно, вона тільки починає його опановувати, ба більше, навіть ще нічого не знає про свої стани та емоції, які їй сигналізують про її потреби. Можливо, разом із дитиною цей процес навчання сигналів свого тіла знову будуть опановувати і її батьки.

Тож дошкільний вік наповнений емоціями радості і сміхом а поруч із цим — злості, незадоволеності, суму та агресії. Хоч як це прагматично, цей період дошкільця формує і збирає емоційний досвід дитини, щоб його включити в наступний механізм опанування самостійного життя — мислення.

Без такого досвіду, насиченого емоціями, буде мало матеріалу, щоб якісно його обробити. Якщо дитині заборонять проявляти якісь емоції, то вони «випадають» із її досвіду, вона не зможе їх рефлексувати і вони не будуть враховані у процесі обдумування ситуації та прийняття рішень про свою поведінку. Рішення буде прийнято на основі

неточної інформації про стан людини та сигнали її тіла.

Це означає, що людина може обрати не ту поведінку, яку б вона обрала, якби в неї буда повна інформація по себе, про що їй завжди сигналізують її емоції. Тож бути емоційно грамотною — перше завдання, яке має виконати дитина, щоб у дорослому житті управляти собою з найбільшою користю для себе і без несанкціонованих порушень меж інших, тобто з повагою до інших.

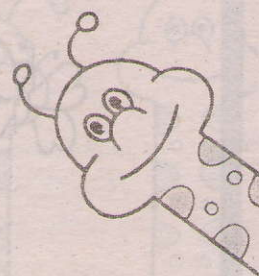
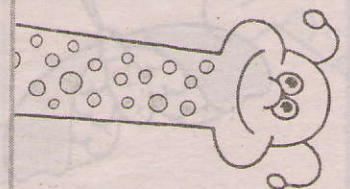
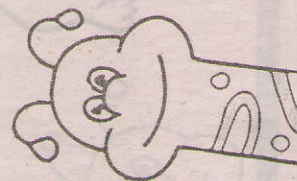
А тепер повернімося до предмета цієї статті — соціального контракту між батьками дитини, керівництвом закладу та вихователями. Контракт передбачає три аспекти.

Перший — юридичний аспект, що прописує права і обов'язки кожної зі сторін.

Другий — організаційний аспект, що фіксує очікуваний продукт взаємодії (розвиток дитини та освіти) та описує процес його набуття з дотриманням екологічності та безпеки.

Третій — психологічний, що зорієнтований на виявлення можливих міфів, упереджень та побоювань у батьків, дітей, адміністрації та персоналу, що не відразу проявляються, але потребують пильної уваги і врахування. Саме психологічна сторона контракту є вирішальною щодо двох попередніх. Тож спробуймо в цьому розібратися.

Бути вихованим означає поводитися з повагою до себе та інших, до всіх, хто тебе оточує: знайомих і незнайомих, випадкових і тих, хто постійно поруч і кого ми добре знаємо – батьків, родичів, друзів.

Процес залучення мислення

Емоція як сигнал
про стан.

Мислення як аналіз емоційного змісту сигналу та пошук і вибір адекватних форм задоволення запиту організму відповідно до умов (розуміння меж та вихованість як повага до іншого скоректує мислення так, щоб наступна дія відповідала потребам дитини, можливо, з розширенням меж, однак без порушення чужих кордонів).

Дія/поведінка (яка
буде усвідомлена
і саме тому -
відповідальна).

Для дорослих дитячий садок — це місце, де батьки можуть залишити свою дитину в безпеці на певний час. Тож перше завдання дитячого садка — це безпека дитини. Друга — це її розвиток і підтримка здоров'я. Ще одна важлива мета — це комфорт і емоційний добробут дитини.

Для працівників дитячий садок — це праця, умови виконання якої визначають маленькі діти і їхні стурбовані батьки. Сучасні батьки дітей є компетентними і можуть багато знати про закономірності розвитку дитини, а також науково обґрунтувати певні особливості своєї дитини, навіть виводячи їх у ранг унікальності.

Це може стосуватися різних речей, як-от: ствердження, що в дитини немає потреби спати в день; унікальних особливостей її інтелектуального розвитку (прикладом цього можуть бути феномен «дітей-індиго»); специфіки харчування, а також унікальних потреб, задоволення яких вимагає спеціальних заходів і зусиль, які не завжди можливо здійснити в дитячому садку.

Виникає дилема: з одного боку — дитина, як окремий уже від батьків індивід, має опанувати досвід перебування у своїй першій соціальній групі, з другого боку — прояви її унікальності й неповторності як важлива перепустка в індивідуалізований світ сучасності. Тож виникає задача з двома невідомими: як зберегти унікальність і неповторність малюка, що плекається в його родині, і як ввести дитину в новий світ суспільства, де все уніфіковане, традиційно розбудоване й ієрархічно структуроване.

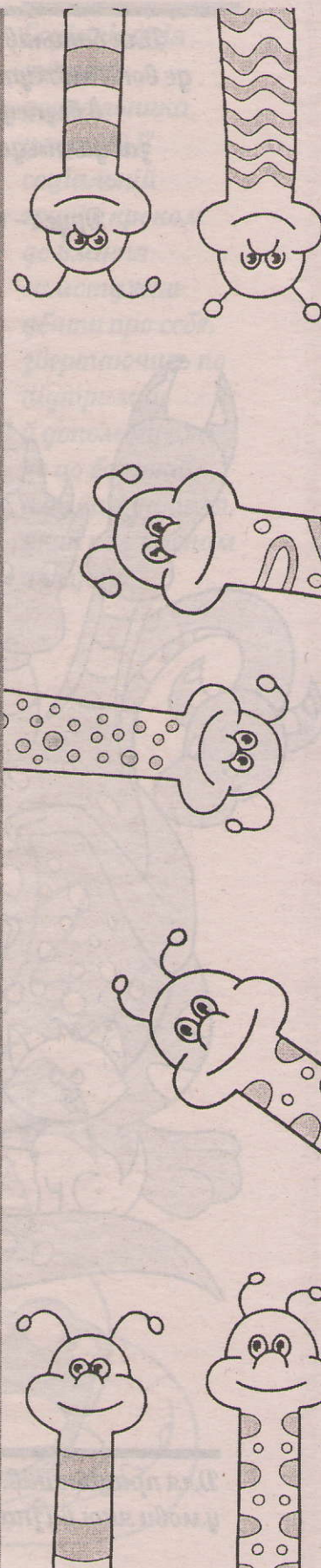
У пострадянській практиці носіями знань щодо розвивальних потреб дитини дошкільного віку зазвичай були фахівці, а батьки виступали в ролі тих, хто мав до них прислухатися. Наразі ситуація докорінно змінилася, і батьки є замовниками «послуг догляду» для своєї дитини, а згодом — послуг із надання їй дошкільної освіти.

Батьки виступають компетентними людьми, оскільки вони освічені щодо розвитку дитини і ніхто краще від них не знає унікальних особливостей їхньої дитини і того, в який спосіб із нею найкраще спілкуватися.

Виникає запитання: як урегулювати взаємодію таким чином, щоб підтримати батьків у їхньому бажанні розвивати власну дитину і віднайти найконструктивніший спосіб реалізації та соціалізації дитини у віці дошкільника.

Соціалізація дитини-дошкільника у першій її соціальній групі є кроком до її вміння самотужки дбати про себе, звертаючись по підтримку й допомогу вже не до батьків, а до вихователя, який не є членом її родини. Такими чином комунікація в системі «вихователь—дитина» залежатиме від комунікації в системі «батьки дитини — директор/завідувачка освітнього закладу».

Тристоронній контракт між батьками, керівництвом закладу й вихователем слугує конструктивній розбудові взаємин у трикутнику «дитина — батьки — вихователь», що, розвиваючись, щоденно створюватиме простір безпеки й комфорту для дитини.

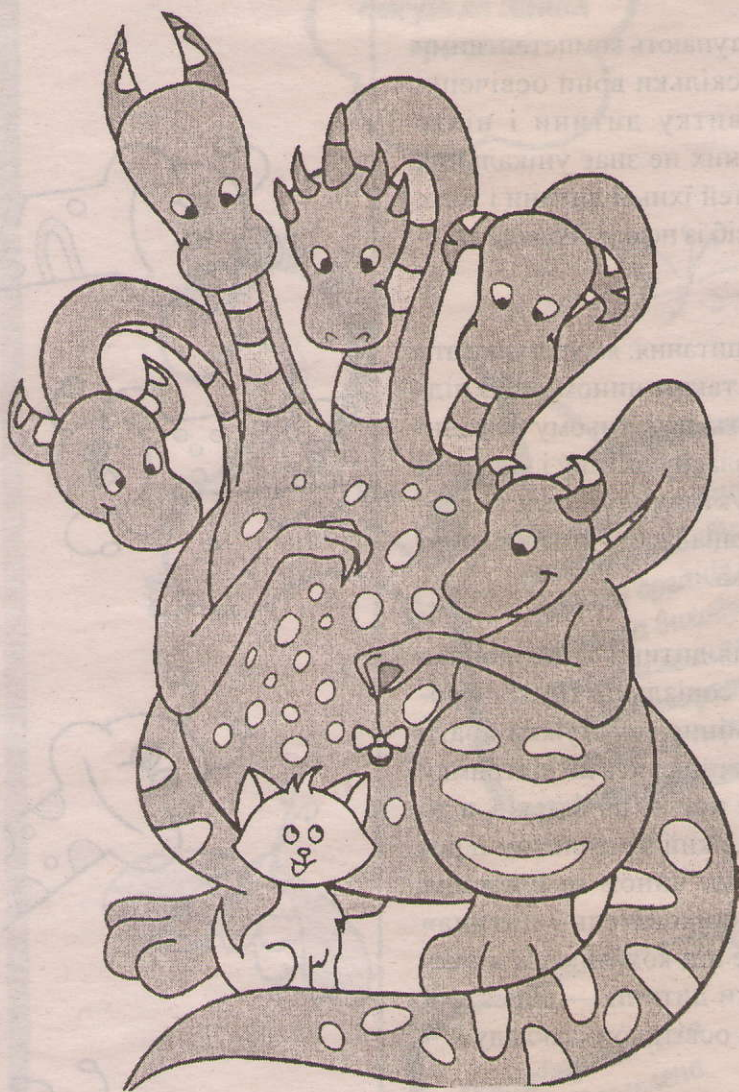

Тема номера

Для батьків дитячий садок – це місце, де вони можуть залишити свою дитину в безпеці на певний час. Тож перше завдання дитячого садка – це безпека дитини.

Друге – це її розвиток і підтримка здоров'я.

Для працівників, дитячий садок – це праця, умови якої визначають маленькі діти і їхні стурбовані батьки.

Створення й ухвалення такого контракту вимагає певної компетентності вихователів і відповідального ставлення батьків дитини. Для його створення має бути наявна інформація про стан здоров'я дитини, проведено оцінювання розвитку дитини, її навичок самообслуговування а також визначено очікувані результати перебування дитини в дитячому садочку щодо її здоров'я, формування здібностей і життєвих навичок, пізнавального та фізичного розвитку, освіти, самостійності та самопрезентацій тощо. Для створення такого договору (юридичний та організаційний аспект) потрібен час. Він буде заповнений зустрічами, відвідинами дитячого садка.

За цей час батьки безпосередньо «відчують природну атмосферу закладу», дізнаються про його традиції, цінності, правила та норми. Усе це потім віднайде належне (формальне) місце в договорі. Це і є процес роботи з психологічним рівнем контракту, що виступає гарантом успішності та досягнень у співпраці. Набутий у цьому процесі спокій і довіра батьків дитини до закладу транслюватимуться маленькій дитині, яка має вперше у своєму житті проводити свій час у групі з такими, як вона, малюками.

І, як не дивно, саме в такі моменти дитина «втрачає» свою унікальність, яку їй транслювали (або не транслювали) вдома: вона тепер — звичайна дитина, яка вперше в житті має погодитися з тим, що вона буде не з мамою і не з татом, не з бабусею, і не з дідусем, а з незнайомою їй тіткою, яку звати Антоніна Михайлівна (чи просто тьотя Тоня). Однак без адміністративної та організаційної частини угоди досягнуті домовленості залишаться у сфері емоцій, міфів, побоювань і упереджень, що змінюються залежно від ситуації і впливів.

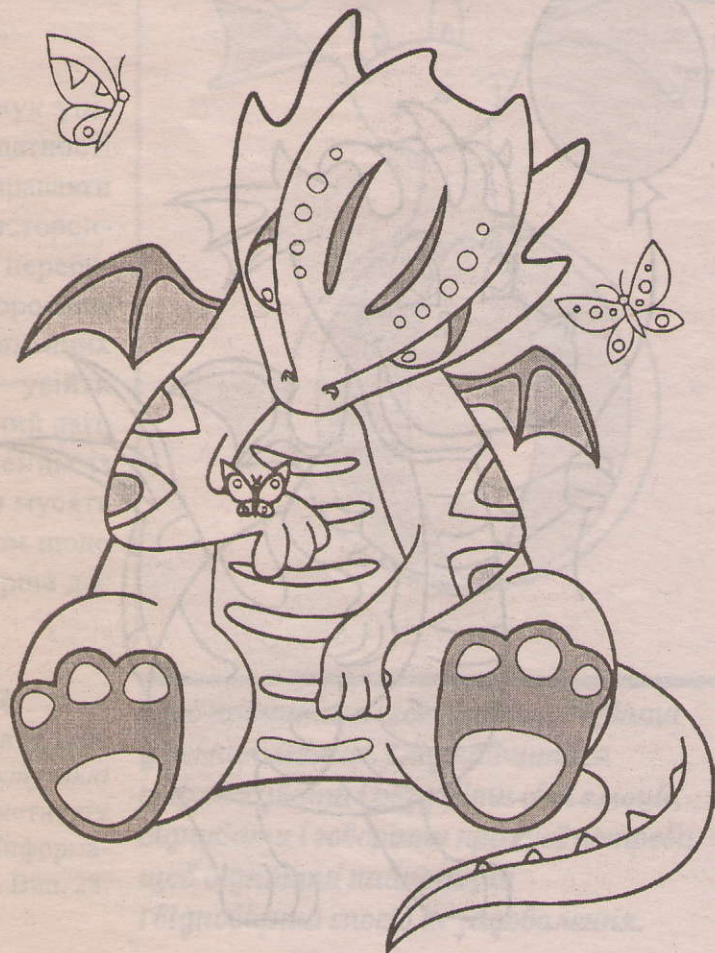
Вихователям відомо, як підготувати дитину до дитячого садка: вони і самі дбають, щоб цей процес пройшов екологічно. Щодо навчання батьків, то воно починається з ознайомлення із закладом і підготовкою договору/контракту. Упевненість батьків, що їхня дитина буде в безпеці є основою їхнього спокою, який, відповідно, буде транслюватися самій дитині. Зрозумілість ситуації для батьків і для дитини є однаково важливою.

Маленькі діти швидше зчитують невербальну комунікацію, ніж вербальну. Тож усі ваші емоції під час перших відвідин дитячого садка відразу будуть зрозумілі дитині і вона їм повірить сильніше, ніж подальшим виваженим аргументам. Дайте дитині впевненість, що в садочку їй буде добре, але це вже не її дім, це місце інше і тут є свої правила, що виставляють межі, у яких вона теж може почуватися безпечно й вільно.

А для того щоб навчитися вільно почуватися в певних межах, слід навчитися рефлексувати й розуміти свої емоції, відчувати свої потреби і говорити про них, щоб віднайти найкращий, найвідповідніший спосіб їх задовольнити. Адже потреби слід задовольняти, а не пригнічувати. Оскільки перші знання — це знання про себе, свої емоції, що дають сигнали про наше тіло і його потреби, то цей етап соціалізації має спиратися на сигнали тіла. Дитина має вчитися слухати їх і відповідно на них реагувати. Вони є основою її комунікативної соціалізації в розбудові контактів з іншими: старшими від неї, ровесниками, меншими.

Дбаючи про дитину, важливо бачити її просування в розвитку. Це теж буде сигналізувати, що умов договору дотримано і вихователь приділяє цьому постійну увагу. Для цього важливо розробити карту розвитку дитини і щоденно фіксувати в ній надбання дитини у царині фізичного, пізнавального, емоційного й комунікаційного розвитку, нові навички соціальної презентації й самостійності. Саме це має бути предметом взаємообміну між батьками й вихователем. Це також має бути предметом тристоронніх зустрічей батьків — дирекції та вихователів, під час яких має переглядатися раніше складена угода. Саме завдяки складеній тристоронній угоді взаємини набувають характеру конструктивної взаємодії, метою якої є соціалізація

Соціалізація дитини-дошкільника у першій її соціальній групі є кроком до вміння самотужки дбати про себе, звертаючись по підтримку й допомогу вже не до батьків, а до вихователя, який не є членом її родини.

Дайте дитині впевненість, що в садочку їй буде добре, але це вже не її дім, це місце інше, тут є свої правила, що виставляють межі, у яких вона теж може почуватися безпечно й вільно.

дитини дошкільного віку з урахуванням її потреб, емоційних та соматичних станів.

Цей контракт спирає соціалізації й самих батьків, які навчаються представляти законні права та інтереси своєї дитини не з позиції власників, а з позиції поваги до особистості самої дитини, яка природно розвивається і поступово набуває ознак самостійності. Така угода є теж першою у їхньому житті, коли вони приймають захисну функцію щодо дитини в ході опанування її першого соціального незалежного оточення.

Така угода формує відповідальність усіх сторін та надає механізм регулювання всіх ситуацій взаємодії на основі поваги передусім до

малюка. Дитина має навчитися покладатися на себе, і, відповідно, пізнати себе, а дорослі — формувати соціальне захисне оточення не обмежувального, а розвивального спрямування.

Натомість у ситуації дефіциту (браку місць у дитячому садку, вільного часу в батьків, перевантаженості дорослих) ми можемо не надати ваги створенню такої угоди, вбачаючи в ній зайві витрати як часу, так і зусиль на оцінювання того, що і так ясно.

Адже вже детально відомо, як розвивається дитина, які особливості її поведінки і як виставляти їй межі для коригування поведінки. Навіщо на це гаяти час, деталізувати і щоденно відстежувати, витрачати папір на роздруківку для батьків, які поспіхом її візьмуть у вихователя і навіть на неї не глянуть.

Такий підхід перетворює дитячий садок на місце, де дитина проводить час, поки її розвиток відбувається неусвідомлено не лише для батьків, а й для вихователів. Питання поведінки дитини починають загострюватися, вихователі потерпають від «надмірних вимог» та нарікання батьків, а батьки — від черствості вихователів та їхньої неухважності до дітей.

Тоді вже фіксують передусім моменти ризиків і невдач, а не успіхів, досягнень і радощів. Брак уваги до досягнень дитини під час її перебування в дитячому садочку формує інші цілі — прагнення уникнути негараздів, непорозумінь і ризиків.

З позиції батьків це звучить так: «Знову захворів! Не можу працювати, бо постійно хворіє! Вони за ними не дивляться, відчиняють вікна, щоб похворіли!» тощо. З позиції вихователів: «Ця дитина дуже агресивна! Коли треба лягати спати, у нього істерика!

Відмовляється обідати, чекає поки мама принесе спеціальний теплий обід. Знову побився, весь час треба тільки бути з ним, бо відразу підіймає бучу. Не вміє вдягатися — батьки все за нього роблять!».

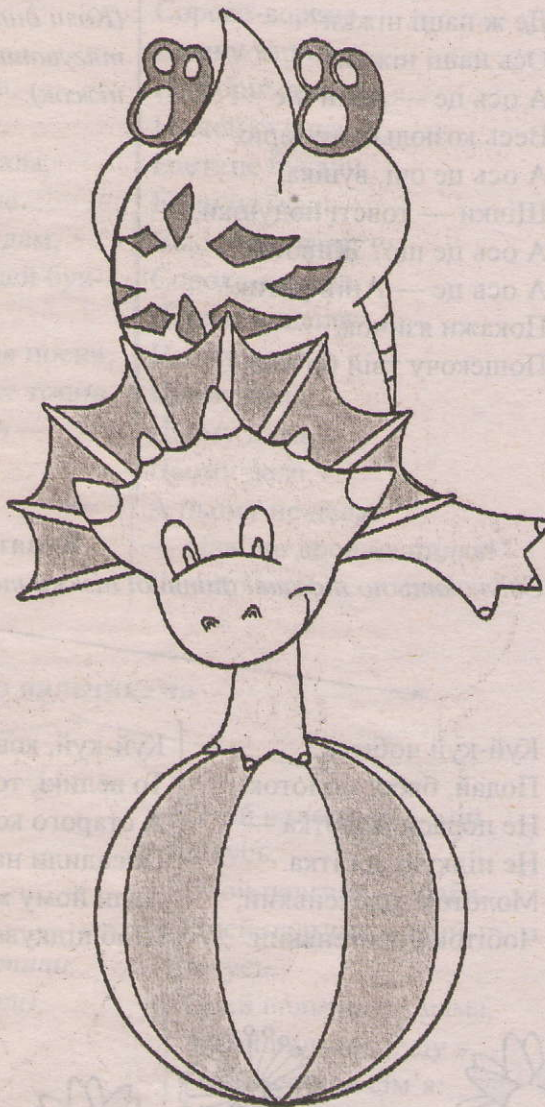
Підписана угода знижує ризик накопичення взаємних докорів, натомість спрямовує увагу батьків і вихователів саме на деталі розвитку дитини і їх обговорення, на радість від досягнень дитини, на потреби самої дитини і розвиток її вміння ці потреби задоволення, а саме на потребу читати, малювати, виконувати фізичні вправи, на потребу в самостійності та соціальній презентації під час численних заходів, зокрема, на святкових ранках.

Контракт спрямовує нас не на пошук унікального в дитині, а на розвиток її здатності відчувати себе і опанувати щастя управляти своїм життям. Саме цей перший тристоронній контакт батьків дитини щодо її перебування в дитячому садку допомагає дорослим опанувати функцію представників законних прав та інтересів дитини, а дитині — увійти в перший соціальний інституалізований світ, де право батьків має бути узгодженим із нормами соціального життя. Батьки мусять раз-у-раз домовлятися із суспільством щодо власної дитини, і дитячий садок вперше дає їм такий досвід

Використані джерела

Бевз Г. Молода сім'я та заміний догляд за дітьми: адаптація чи етап життєвого циклу? *Актуальні проблеми психології*: збір. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. Київ: «Інформаційно-аналітичне агенство», 2016. Том. X. Вип. 28. С. 17—26.

Оскільки перші знання – це знання про себе, свої емоції, що дають сигнали про наше тіло і його потреби, то цей етап соціалізації мусить спиратися на сигнали тіла, а дитина має вчитися слухати їх і відповідно на них реагувати.

Щоб навчитися себе вільно почувати у певних межах, слід навчитися рефлексувати і розуміти свої емоції, відчувати і говорити про свої потреби, щоб віднайти найкращий і відповідний спосіб їх задоволення.

Забавлянки потішки, примовки

Рухи з тілом дитини

Де ж наші ручки?
Ось наші ручки!
Де ж наші ніжки?
Ось наші ніжки!
А ось це — Анін ніс
Весь козюльками заріс.
А ось це очі, вушка,
Щічки — товсті подушки,
А ось це що? Животик!
А ось це — Анін ротик!
Покажи язичок,
Пощекочу твій бочок.

Потягушки, потягушки, на
кісточки простушки.
(Коли дитина лежить, роз-
тягувати її від тулуба до
ніжок).

Баби льон, били, (стукаємо
кулачками по стіні)
Палили, топили, (розти-
раємо долонями)
Били, били, (злегка ляс-
каємо)
М'яли, м'яли, (розминаємо
пальцями)
Шарпали, шарпали, (тря-
семо за плечі)
Білі скатертини ткали,
(«креслимо» ребрами
долонь)
На столи накривали.
(Погладжуємо долонями).

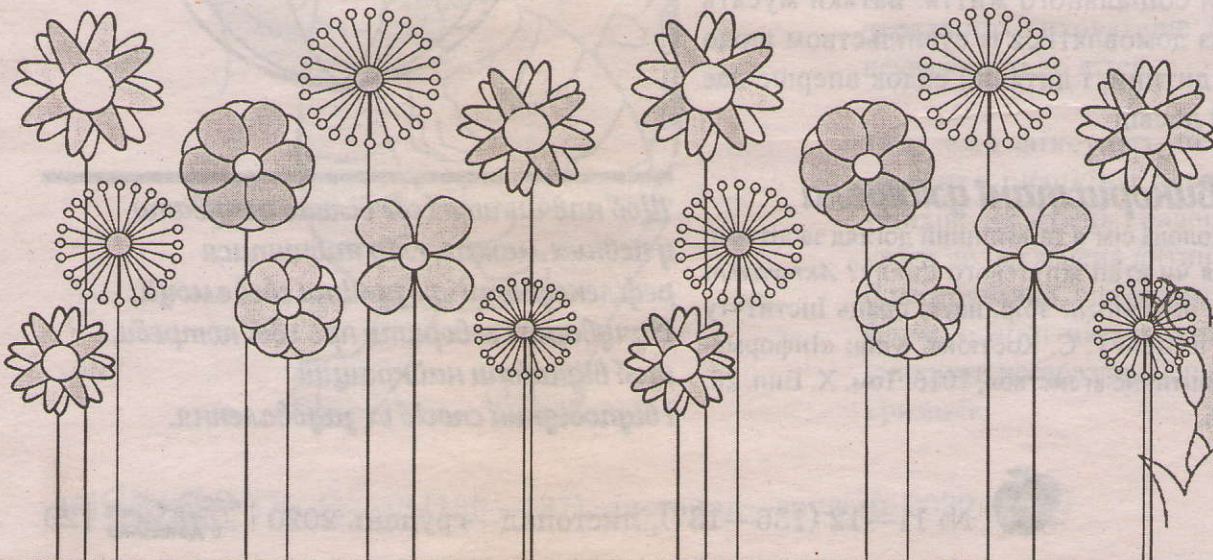
Кувати чобіток

(Стукають по підшві дитячої ніжки то сильніше, то слабше).

Куй-куй чобіток,
Подай, бабо, молоток.
Не подаси молотка —
Не підкую чобітка.
Молоток золотенький,
Чобіток дорогенький.

Куй-куй, ковалі,
То великі, то малі.
А старого коваля
Посадили на коня,
Дали йому молоток,
Щоб підкував чобіток.

Чуки, чуки, чуки, чуки,
Наварила баба щуки,
І діток накормила,
І спатоньки положила.

для дітей раннього віку

Сорока-білобока (варіанти)

(Дорослий водить пальцем по долоні дитини, а потім загинає за чергою пальчики в кулачок: від великого до мізинця).

Сорока-ворона діткам кашку
варила,
На порозі студила.
Тому дала, тому дала, тому
дала, тому дала,
А тому не дала, бо він ледар:
Дров не рубав,
Печі не палив,
Каші не варив,
Діток гулять не водив.
Иди собі геть.

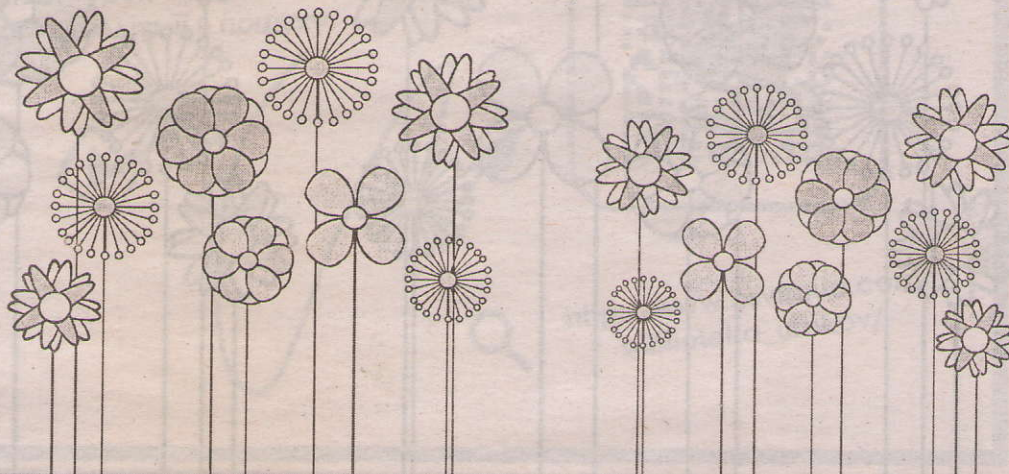
Сорока-білобока
На припічку сиділа,
Діткам кашку варила,
Ополоником мішала,
А хвостиком накривала,
Малих дітей годувала.
«Цьому дам і цьому дам,
А цьому не дам, бо цей буц-
ман —
Круп не драв, дров не носив,
Діжі не місив, хати не топив,
діток гулять не водив —
Справжній лежень».

Сорока-ворона
Кашку варила,
На поріг скакала,
Гостей скликала.
Гості не бували,
Каші не їдали,
Всю свою кашу
Сорока-ворона
Діткам віддала.
Цьому дала,
Цьому дала,
Цьому дала,
Цьому дала,
А цьому не дала:
— Навіщо дров не пиляв!
Навіщо воду не носив!

Гра з пальчиками

Горошок, бобошок,
Квасолька, бараболька,
А ти, старий горобище,
Лети на горище.
(Брати за чергою пальчики дитини,
а великий — так, ніби відірвати).

Отой пальчики — мій
дідусь,
Отой пальчик — баба,
Оцей пальчик — мій
татусь,
Оцей пальчик — мама,
А цей пальчик буду я,
Ось і вся моя сім'я!

Печу хлібчик (варіанти)

(Обхопивши голівку дитини долонями, легенько повертають її то праворуч, то ліворуч, а на останніх словах нахиляють уперед).

Печу-печу хлібчик
Діткам на обідчик.
Більшому —
більший
Меншому —
менший,
Шусть у піч,
шусть у піч.

Печу-печу хлібчик
Діткам на обідчик.
Більшому —
більший.
Меншому —
менший.
Шусть у піч!
Шусть у піч!
Саджай, виймай!
Саджай, виймай!

Я печу, печу, печу
Діткам всім по калачу. (Плескаємо в долоні).
Маком я притрушу.
(Посипасмо одною рукою над другою).
В піч гарячу посаджу.
(Дві руки до купи і наче садимо в піч).
Випікайтесь, калачі,
У натопленій печі!
(Махаємо вказівним пальцем).
Буду Галю (праву руку в сторону), буду Нату
(ліву руку в сторону)
Калачами частувати.
(Після того — дві руки до ротика і кажемо
«ням-ням»).

Гра з пальчиками

Пальчик, пальчик, де ти був?
Я з цим братцем в ліс ходив,
А з цим братцем борщ варив,
А з цим кашу куштував,
А з найбільшим заспівав.
(Зігнути руку в кулачок і за чергою від мізин-
чика до великого розгинати).

— Ладки, ладоньки, ладусі, де були ви?
— У бабусі.
— Що їли?
— Оладки.
— З чим оладки?
— Із медком
Та з солодким молочком.
(Плескати долонями дитини).

